

Jean Echenoz'un 1914 Romanında Savaşın Toplumsal Yaşam ve Bireyleşme Süreci Üzerindeki Etkileri

The Effects of War on Social Life and the Process of Individuation in Jean Echenoz's Novel 14

Banu KARAMANLI*

Öne Çıkanlar:

- Savaşın toplumsal yaşam ve bireyleşme süreci üzerindeki etkileri incelenmiştir.
- Epik metin ve problemlili birey kavramları Georges Lukács'ın *Roman Kuramı* (1916) eseri üzerinden açıklanmıştır.
- Anti-kahraman özelliklerinin ironik anlatımdaki yeri değerlendirilmiştir.
- Bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde sosyal ilişkilerin yeri belirlenmiştir.

Öz: Bu çalışmanın amacı, Fransız yazar Jean Echenoz'un ironik anlatım biçimini benimsediği 1914 (2012) adlı romanının olay örgüsünde öne çıkan savaş olgusunun dönemin toplumsal yaşamı üzerindeki etkilerini Georges Lukács'ın *Roman Kuramı* (1916) temelinde incelemektir. Anti-kahraman özellikleri gösteren başkarakterin başından geçenlerin anlatıldığı akış içerisinde, I. Dünya Savaşı öncesini, savaş dönemini ve sonrasını kapsayan süreçte etkin rol üstlenen karakterlerin sosyal sınıfları ve aralarındaki ilişkileri birey olma olgusu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Echenoz'un ironik ve tarafsız anlatım biçimi dikkate alınarak savaşın karakterler, karakterler arası ilişkiler, toplumsal yaşam ve çevre üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bir taraftan toplumsal ve ekonomik alanda meydana gelen değişimin toplumsal sınıflara yansımaları takip edilmiş, diğer taraftan savaş olgusunun dayattığı toplumsal gerçekler değerlendirilmiştir. Savaş döneminin bireyleşme süreci üzerindeki etkileri, anti-kahramanın yaşadığı iç çelişkiler ve toplumla kurduğu iletişim, Lukács'ın "epik roman" ve "sorunlu birey" (*héros problématique*) kavramlarından yola çıkılarak incelenmiştir. Echenoz'un tarafsız ve çoklu bakış açısına ve kullandığı ironik anlatıma eşlik eden anlatı boyunca karşılaşılan yaşamsal kesitler, insani ilişkilerde yaşanan değişimler toplumsal yaşam üzerinde değerlendirme yapılmasına imkân tanımıştır. Savaş ve barış dönemlerinde toplumsal yapıda, insani ilişkilerde belirgin farklılıkların oluşması, ilişkilerin maddesel tanımlara indirgenmesi savaşın toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin görülmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Birey, anti-kahraman, Georg Lukács, Jean Eschenoz, 1914

Highlights:

- The effects of war on social life and the process of individuation are examined
- The concepts of the epic text and the problematic individual are discussed based on Georges Lukács's *The Theory of the Novel* (1916).
- The role of the anti-heroic traits within ironic narrative is analysed.
- The effects of social relations on the individuation process are identified.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları, İspanyol Dili ve Edebiyatı, Ankara, banukaramanli@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4020-8693

Abstract: The analysis on the novel *1914* (2012) by Jean Echenoz focuses to determine the influence of the war period on the social life through the use of *The Theory of the Novel* (1916) by Georg Lukács. The storyline centered around a protagonist who displays anti-heroic qualities covers the period before, during, and after World War I. The analysis aims to appraise the influence of the interactions between the characters from different social classes who play an active role within the individuation process of the anti-hero. Considering the incorporation of irony in the neutral narrative tone of Echenoz, the study concentrates on the effects of war on the characters, their relationships, social life, and environment. On one hand, it follows how social and economic changes during wartime are reflected across different social classes; on the other, it critically analyses the social realities imposed by the concept of war in general. Lukács's concepts of the "epic novel" and the "problematic hero" (*héros problématique*) transform into a guide on the analysis of the impact of war on the individuation process, the protagonist's inner conflicts and his communication with society. The narrative, marked by Echenoz's impartial and multidimensional perspective on life reveals the significant transformations experienced in relationships during the war, enabling a deeper understanding of their social implications. The shifts observed in interpersonal dynamics, and the deterioration of human relationships materialized both in the times of war and peace, all explain the profound impact of war on social life.

Keywords: War, Individual, Anti-hero, Georg Lukács, Jean Echenoz, *1914*

Summary:

The focus of the study is to analyze the influence of the war on the social life and relations between the characters of the novel *1914* (2012), by Jean Echenoz in the guidance of *The Theory of the Novel* (2016) by Georges Lukács. The storyline in the novel follows the protagonist's journey of individuation that coincides with World War I. The novel reveals the effects of the war on social and natural life that would not be encountered in history books. The protagonist reflects the characteristics of an anti-hero who escapes from the conflicts of life. Contemporary French writer Jean Echenoz follows an ironic style in his neutral narration in his description of the characters, their social classes, their relationships and the changes experienced through the four years of the war. The influences of the war are not only detected through the social relations between the individuals but with his interactions with natural environment as well. Lukács's theory on the novel provides the guidance to detect the differences on the individual's relations with the society in his social life under the influence of the war. Before the war the actions and ideals of the problematic individual are not in harmony under the pressure of his desires which hibernates during the war. As the war breaks in, the infinity of the struggle in the world takes over the individual conflicts, that transforms the biographical novel into an epic form where all the characters lose their social classes in the homogeneity of the war until its termination. The changes in the social life, in nature and the economy are detected in the exaggerated but objective narration of Echenoz. By the end of the war the narration follows the desires of the problematic individual. The ironic narration of Echenoz provides a comparison potential on the influence of the war based on the social life and the relations between characters. During the war the epic form of narration takes over to reflect the absurd and cruel reality behind the war through a transformation into a collective voice that distances from the subjective perspective of the individual. A neutral description that cannot be encountered in the history books provided through narration of multiple perspectives used by Echenoz leaves the final judgement to the reader. The short novel provides a profound perspective of the war within the story of an anti-hero. The story transforms the anti-hero to an injured war hero through an epic story of the war. He is the only one who could escape from the infernal environment where the only other solution would have been to finalize his life. It is interesting to detect the direct shift from the problematic individual to the collective epic form during the war and going back to the desires of the problematic individual directly without a need for a transition period. These descriptions provide the ground for the comparisons on the social relationships and changes in the social classes of the individuals before and after the war only if they have survived the war. The "problematic hero" (*héros problématique*) is now the "hero of the epic" war for losing his right hand, the ache of which is the only ironic memory of the massive loss experienced in the war. He just reterritorializes back in life after completing his individuation experience.

Giriş

Edebî eserlerde toplum ilişkilerini inceleyen edebiyat sosyolojisi çalışmaları, Georg Lukács'ın birey ve toplum ilişkileri temelindeki yaklaşımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. "Toplumsal üretim ilişkilerini biçimlendiren çelişkiler" değerlendirilirken "toplumsal durumlar arasındaki ilişkilere, kolektif bilincin aracılığından geçen ilişkilere" odaklanmak önemli yer tutar (Sapiro 2019, 33, 34). Hayata ait fotoğraf karesi gibi kesitleri yansıtan doğal yaklaşıma karşı duran Lukács, sosyal ilişkilerde gözlemlenen toplumsal gerçekliğe odaklanır. Önemsiz bulduğu nesnel gerçekliği çıkardıktan sonra, eserde "temsil edici karakter" olarak belirlediği bireyleri eylemleri üzerinden değerlendirir ve eserin yazılmış olduğu döneme ait tarihi koşulları dikkate alarak doğru çıkarımlar yapmaya çalışır (Moran 2016, 55, 56, 59). Bu çalışmada çağdaş Fransız roman yazarı Jean Echenoz'un 1. Dünya Savaşı'ndan kesitsel bir anlatımda bulunduğu *1914* adlı eserinde anti-kahramanın bireyleşme süreci, toplumdaki konumu ve insani ilişkileri edebiyat sosyolojisi ve Lukács'ın *Roman Kuramı* eseri bağlamında incelenecektir. Savaşın toplumsal yaşam üzerindeki etkileri birey ve toplum düzleminde değerlendirilecektir. Echenoz'un anlatım tarzının ve karakter tercihlerinin Lukács'ın yaklaşımıyla ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır.

Anti-kahraman, Savaş ve Toplumsal Yaşam

I. Dünya Savaşı'nda yaşananların anlatıldığı romanın olay örgüsüne Batı Fransa'daki bir kasabadan dâhil olan kişiler, içinde yaşadıkları toplumun kültürel ve ekonomik durumuna ilişkin fikir verir. Romanda yaşam yolculuğu anlatılan ana figür Anthime'in anti-kahraman özellikler taşıdığı görülür. Anthime'in yaşadıkları bireysel ve kolektif seviyede bütünsel değerlendirme yapılmasına zemin oluşturur. Ayrıca Echenoz'un duygudan uzak, sade ve tarafsız biçimde sunduğu, geniş ve çoklu perspektifte ilerleyen anlatım tarzı okuyucuyu da anlatının içine çekmektedir.

Lucien Goldman, birey-toplum ilişkisine bütüncül bir bakış getiren Georg Lukács'ın *Roman Kuramı*'nı "edebiyat sosyolojisinde gerçek bir dönüm noktası" olarak değerlendirir (2005, 76). Edebî biçimler üzerinde incelemelerde bulunan Lukács, bütüncül toplumsal yapıya sahip toplumlarda, bireyin bu yapının kalıplarına uygun hareket ettiği ve onun ihtiyaçlarıyla uyumlu olduğu kahraman figürlerini öne çıkaran eserleri 'epik tür' olarak tanımlar ve Yunan toplumundan Homeros'un destanlarını buna örnek gösterir. Öte yandan bütünsel toplumların aksine kendini gerçekleştirme ülküsünü taşıyan epik sonrası bireyin bütünsel yapıdaki toplum anlayışıyla bağı arzu ve eylemleri doğrultusunda hareket ettiği ölçüde kesintiye uğrar. Romanları "yazarın etiğinin, eserin estetik sorunsalına" dönüşümü olarak tanımlayan Lukács'ın metinlerde incelemeye aldığı temel konu; çevresiyle çatışma halindeki bireyin, çevresinin ve kendisinin eş zamanlı yozlaştığı dönemde deneyimlediği olgunlaşma sürecinde, çevresiyle "ortaklık" kurması olur (Goldman 2005, 19, 23). Bireyin yozlaşma eğilimi gösteren toplumla kurduğu ilişkilerde karşılaştığı çelişkilere uyum sağlamak için kendi değerlerinden vazgeçmesi gerekir.

Dünya tarihinin acı gerçeklerinden olan 1. Dünya Savaşı'nı konu alan *1914* romanında Echenoz'un "Homeros destanını" andıran epik bir anlatı ortaya koyduğu görülür (Özcan 2015). Tarihi romanlarda kurgusallığın ön planda olduğu yapıya rağmen, dönemin toplumsal gerçekliği ve tarihi, "yeniden canlandırma" özelliği sayesinde olabildiğince gerçekçi biçimde yansıtılabilmektedir. Lukács her ne kadar tarih olgusunu dekor olarak kullanan romanları 'sözde tarihi roman' olarak nitelese de, 1453, 1789, 1914-1918, 1939-1945 gibi ulusal sınırların ötesinde dünya tarihini etkileyen tarihi olayların, kolektif bilinçlenmeye katkı sağladığı kabul edilmektedir. Öte yandan "tarihsel olmayan insan eylemlerin" kurmacaya dâhil edilmesiyle salt tarihi metinlerde göz ardı edilen ayrıntıların okuyucu tarafından bilinmesi ve duyumsanması sağlanır (Aynacı

2022, 25-33). Bu bağlamda, Echenoz'un *1914* adlı eserinin söz konusu amaçlar doğrultusunda kaleme alınmış bir tarihî roman olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Yazarın *1914* romanı için seçtiği başkarakter, savaş döneminin zorluklarını deneyimleyen ve kahramanca nitelikler taşımayan Anthime'dir. Destanlarda karşılaşılan epik kahraman yerine, anti-kahraman kullanımının tercih edildiği kurgusal yapı, gerçek hayatın destanlaştırılmış anlatımıyla "epik hayat"a dönüşür (Lukács 2017, 62). Bireysel deneyimleri bastıran, önünde engel tanımayan I. Dünya Savaşı'na ait "alışılmadık ani rüzgâr" (Echenoz 2015, 6), dönemin gerçekliğini yansıtan roman karakterinin yaşam serüvenini kesintiye uğratar. Geleneksel roman kahramanına ait özelliklere uymayan anti-kahraman, felaket destanı denilebilecek zorunlu bir yolculuğa sürüklenir. Savaş dönemlerinde olaylar bütünsel öznellikte deneyimlenir, özne nesneyle, madde düşünceyle bütünleşir ve birey toplumsal bütünün parçası hâline gelir.

Birey olma sürecinde 'erkeksi olgunluğa' erişme arzusu, bireyin bütünleşme arayışındaki sorunlu karaktere (*héros problématique*) dönüşmesine neden olur (Lukács 2017, 73-79). Anthime'in birey olma sürecindeki kimliği, toplum değerlerini sorgulamadan benimsemek zorunda kalan epik çocuksu birey özelliği gösterir. Savaş sırasında birey olma yolunda ilerlediğinin farkına varan Anthime, yabancılaştığı topluma döndükten sonra tekrar içinde doğduğu toplumla bütünleşme arzusu taşıyan sorunlu birey özellikleri gösterir. Tamamlanma hayaline doğru "sıçrama dürtüsünü" bastırıp toplumun değerlerini sorgulamadan savaşa gitmiş olan "epiğin yarattığı karakter" kaybettiği hayali gerçekleştirmek için "canlı olmak zorundadır" (Lukács 2017, 43, 56). Savaş sırasında bireysel özelliklerini yitiren ve toplumla bütünleşen epik birey, yaşadığı sakatlığın ardından döndüğü topluma yabancılaşması, yeniden savaş öncesindeki sorunsal bireye dönüşmesine neden olur.

Biçimsel olarak geleneksel roman çerçevesinde ilerleyen olay örgüsünde dört sene süren I. Dünya Savaşı kronolojik olarak yansıtılır. Anlatının büyük kısmının Batı Fransa'nın Atlantik kıyısında balıkçılık ve tarımın hâkim olduğu Vendée kasabasından kahraman özelliğinden uzak, çaresizliği her aşamada öne çıkan başkarakter Anthime'in yaşam öyküsü üzerine kurgulandığı görülür. Savaş taburunun geçit töreni sırasında, abisinin sevgilisi Blanche'ın gülümsemesine karşılık verdiği, "fazla duyguyu ima edecek, olabildiğince az duygu içeren bir bakış" olarak tanımlanan tepkisiyle Anthime'in Blanche'a duyduğu arzu açığa çıkar; ancak bu arzu, savaş boyunca derinlerde gizli kalır (Echenoz 2015, 11). Anthime ve arkadaşları kasap Podioleau, saraç Arcenel, mezbahacı Bossi ve yönetici olan ağabeyi Charles, gelen emirler doğrultusunda önce trenle Ardenne'e, ardından yaya olarak Belçika sınırındaki cepheye doğru yola çıkarlar (Echenoz 2015, 18). Savaş yolculuğu sırasında çelişkilerle ve saçmalıklarla dolu korkunç deneyimler yaşayan karakterler, cepheden hem fiziksel hem de ruhsal olarak büyük ölçüde değişmiş şekilde dönerler (Faria 2015, 53,54). Bu deneyim anti-kahramanın birey olma sürecinde gerçekleşen dönüşümünü olumlu ve olumsuz yönlerden etkiler.

Anlatının ana eyleyeni konumundaki Anthime'in ismi dikkate alındığında bunun rastgele bir seçimden ibaret olmadığı, adeta anti-kahraman söyleminin bir yansıması olarak bilinçli bir şekilde seçildiği ileri sürülebilir. Savaşın başladığı ilk gün, anlamsız hareketlerin ve ölçsüz kahkahaların yayıldığı kalabalıkta, abisi Charles'ın yanına giderken yaşadığı karmaşık duygular "bir kasılıp bir gevşeme" hissinin yarattığı zıtlıkla yansıtılır. Charles savaşın kaçınılmaz olduğunu söylediğinde Anthime'in "ben bundan pek emin değilim" yorumunda bulunması da duygularındaki karmaşayı gözler önüne serer. Lukács normal dışı davranışlar gösteren karakterleri isimlendirirken Goethe'nin tanrısal gücünü kaybettiği için yer ve gök arasında kalan, normal insandan farklı olan 'daimon' tanımından esinlenir. Anti-kahramanın çevresinde 'daimonik' (*démoniaque*) özelliklere uyan "iyiliksever görüntüleri" altında, "kötülüğe fırsat tanıyan" çelişkili karakterler bulunur

(Lukács 2017, 93). Anthime'in ağabeyi Charles'ın haksız talepleri, kendini üstün gören kibirli duruşu ve "atom kadar gülümsemeyle. . . bir saniye içinde beş hareket" yapması daimonik özellikler taşıdığını göstermektedir (Echenoz 2015, 8). Kışlada üniforma paylaşımına geç kalan Charles "alt tabaka" olarak gördüğü için muhatap almadığı kişilerin kıyafetlerine "müdür yardımcısı konumunu" kullanarak el koyar, geçit töreninde en öne geçmek için sigarasını subaya ikram ederek bir ayrıcalık elde etmeye çalışır (Echenoz 2015, 9, 10). Benzer bir karakter yapısı Blanche'ta da görülür. Blanche'in bakışlarıyla her iki kardeşe kur yapması daimonik özellikler içerir. İsminin çağrıştırdığı saflık beyaz renkle çelişmiş görünse de prizmadan yansıyan ışık kırılmaları gibi birçok rengi içinde barındırır. Blanche'in Charles'a, Anthime'e olduğundan farklı bir gülüş ve gururla bakması (Echenoz 2015, 11), ona sarılırken aynı derinlikte Anthime'e kışkırtıcı bakışlar atması (Echenoz 2015, 12), Charles ve Anthime'den gelen mektupları "zıt renkli kurdelelerle", "farkı çekmecelerde" saklaması (Echenoz 2015, 14) daimonik karakterlere özgü ikiliklerin göstergesidir. Blanche'in hayallerinin sınırlanması duygusal ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalır, sınırlı eylem alanında yaşadığı çelişkiler sorunlu psikolojik durumunun kaynağı olur (Lukács 2017, 101-103). Blanche'in odası sade ve düzenli olmasına rağmen "botanik bahçesindeki gibi" farklı türdeki ağaçlardan üretilmiş mobilyaların uyumsuzluğunun "bu kadar farklı kaynaklardan gelen eşyaların nasıl olup da anlaşabildikleri takılıyor kafamıza [...] aslında hiç iyi anlamıyorlar" sözleriyle dile getirilmesi daimonik bir ruhun varlığını ortaya koymaktadır (Echenoz 2015, 13). Şemsiyesini güneşe karşı silah olarak kullandığı sırada askerlerin zorluklar içinde hayatta kalmaya çalışmaları, yaşama ilişkin zıtlıkların ironik bir anlatımı niteliğindedir (Echenoz 2015, 11).

Yirminci yüzyılın para ve madde odaklı toplumunda yaşanan teknolojik gelişmeler karşısında anti-kahraman doğaya sığınıp yaşamın deviniminden uzaklaşmak ister. Echenoz'un ironik bir dille aktardığı saçmalıklar arasında, 1. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan ticari fırsatçılık da yer alır. Vendée kasabasındaki ayakkabı fabrikasının "nefessiz bırakıncaya kadar emmek üzere tüm taze işçilerini içeri çeken" dev kapısı sömürmek için işçileri karşılarken, pazar günleri bir kasa gibi kapalıdır (Echenoz 2015, 21) ifadeleriyle betimlenmesi dönemdeki ticari düzenin işleyişine dair ipuçları vermektedir. Romanın başında Anthime'in bindiği bisikletin kilise için üretilmiş olması, pazar günleri ticari faaliyetlerin durması gibi ayrıntılarla endüstriyel toplumda kilisenin varlığına ve etkin rolüne işaret edilir (Echenoz 2015, 6). Erler savaş döneminde en basit ihtiyaç maddelerini bulamaz, şarap bölgesinden geçerlerken "durumdan elde edilecek kârı hemen anlayan yerli halkın" fiyatlarını arttırdığını görürler, kumanyaları azaldıkça yiyecekleri de sınırlı kalır (Echenoz 2015, 19). Ayakkabı fabrikası askerler için yaptığı üretimde malzeme kalitesini düşürür: "kısaca malzeme masraflarını aşırı" azaltıp "sağlamlık ve su geçirmezlik gibi nitelikler[in] göz ardı" edilmesi "kar marjı ayyuka çıkınca" "siparişlerin tutarı ile pabuçların maliyet fiyatı arasında uçurum" oluşması "başka sumen altılar sayesinde her şey[in] örtbas" edilmeye çalışılması hukuki sorgulamaları beraberinde getirir (Echenoz 2015, 63). Ticaret mahkemesine ifade vermek üzere yola çıkan kişi yine, kurulu düzeni sorgulayan anti-kahraman Anthime olur. Ayakkabı fabrikasının yönetimi artık ona devredilmiştir. Vendée'ye savaş gazisi olarak dönen Anthime sıradan sayılabilecek kişiliğine rağmen, toplum tarafından bir kahraman olarak karşılanır (Echenoz 2015, 64).

Ülkenin yıllarca sürececek bir savaşa hazırlıksız girmiş olması, yalnızca erler ya da aileleri tarafından değil, devlet tarafından da öngörülmemiştir. Söz konusu plansızlıklar yine ironiyle aktarılır. Üniforma ve kaskların renk ve biçimleri devamlı değişir. "Kırmızı pantolonların" yerine "açık mavi parkaların" gelmesi, kullanışsız "çelik başlıkların" sadece yumurta pişirmek için kullanılması, "zehirli gaz[a]" karşı korunmak için hazırlanan "ağız tıkaçları ve mika gözlükler(in)" gecikmeli dağıtılması, gönderilen başlıkların büyüklüğü nedeniyle gülünçlüğü ve

anlatıcının "çok eğlendik" diyerek yaşanan saçmalıkları yansıtmayı, parlak renkleriyle savaş alanında hedef olmalarının önünü bireysel kamuflej çabalarıyla gidermeleri (Echenoz 2015, 41) gibi çelişkilerle dolu saçmalıkların değerlendirilmesi okuyucuya bırakılmaktadır.

Toplumda burjuvazi ve proleter sınıflar arasındaki farklar bireylerin söylem ve eylemleri üzerinden yansıtılır. Bulundukları birlik "köylülerden, tarım işçilerinden, zanaatkarlardan, ya da amelelerden oluşuyordu [...] daha ziyade proleter bir kitleydi" (Echenoz 2015, 40). Sınıf farklılıklarının anlaşılmasını sağlayan, duyguları geri plana iten, buna karşın nesnel görünüşleri öne çıkaran Echenoz, sınıfsal farklılıkları karakterlerin psikolojik özelliklerine göre değil, maddi olanaklarına göre belirler (Amar 2006, 3). Toplumsal sınıfların yaşadığı evlerin mimari yapısı, kasabanın demografik özellikleri, davranışlara da yansıyarak sınıfsal ayrımları belirginleştirir. Romanda Borne-Séze ayakkabı fabrikasının muhasebe çalışanı olarak görev yapan anti-kahraman Anthime'in yaşadığı tek katlı bakımsız ev "basit" olarak betimlenir. Öte yandan yaptıkları iş ve bu işten elde ettikleri kazanç nedeniyle müdür yardımcısı konumundaki ağabeyi Charles'ın üç katlı bakımlı bir evde yaşaması, ayakkabı fabrikası sahibi Borne ailesinin ve kızları Blanche'in oturduğu üç katlı "noterlerin, vekillerin, kamu görevlilerinin ya da fabrika müdürlerinininkilere benzeyen gösterişli" malikâneye sahip olması farklı bir sınıfa ait olduklarını gösterir (Echenoz 2015, 13, 20, 21). Charles'ın savaşın ilk günlerinde üstenci bir bakışla alt tabakayı temsil eden insanlarla muhatap olmaması (Echenoz 2015, 10), trende Anthime ve arkadaşlarını, yani kendi içinde "türdeş" olan kesimi küçümsüyor olması sınıfsal bir ayrımın varlığını gösterir (Echenoz 2015, 18). Savaş sürecinin etkileri, kasabanın savaş öncesi demografik yapısına keskin bir şekilde yansır. Tüm genç nesil gidince "içinden erkekleri emilip alındığı kentin" süs bahçesinin yaşlı, sağır, topal ve kambur bahçıvanı gibi, geride kalan yaşlı belediye çalışanları geçit töreninden son kalıntıları toplar (Echenoz 2015, 15). Kırk yaşın üzerindeki dükkân, kafe, bar sahipleri de yardımcıları askerde olduğu için tüm işlerini kendileri yapmak zorunda kalır (Echenoz 2015, 16). İki sene sonra sokaklar pahalılıktan boşalır, kadınlar afiş asar, silah fabrikasında çalışır, lokomotif sürer, savaşa giden "büyüklerin yerini" alan on iki yaş üzerindeki çocuklar okula gidemezler (Echenoz 2015, 47).

Savaştan etkilenen farklı sınıfların arasında, bu süreçte karşı karşıya kaldıkları olumsuzluklardan etkilenen insan dışı varlıklar romanda yerini alır. Savaşın yaklaşmasıyla terk edilen topraklarda ve çiftliklerde başıboş kalan hayvanlar, özellikle çaresiz kalan evcil hayvanlar bu durumdan fazlasıyla etkilenir. Hayvanlar askerî birlikler için besin kaynağı olur. Artık "hayatta bir amacı kalmamış" olan boğa, koyun ve domuz, ördek, tavuk, piliç horoz, tavşan, at, kedi, köpek, keçi, kuş, arı, tilki, kirpi, sudaki alabalık, sazan, turna gibi hayvanların açlık, sefalet içinde bulunmaları yetmezmiş gibi zehirli gazlara maruz kalmaları da insanlar yüzünden yaşadıklarının anlamsızlığını ortaya koymaktadır (Echenoz 2015, 49, 52). Bu sırada bitlerin kan emmesi ve sıçanların derileri kemirmeleri düşmanların tutumuyla özdeşleştirilir.

Ancak savaşın etkileri hayvanların çaresizliği ile sınırlı kalmaz, bazı insani sayılan davranışları da yok ettiği gözlemlenir. İstihkam birliklerinin "telefon tellerini sabitlemek için kimi kez bu parçalanmış cesetleri" hatta "çıkan bir kolu portmanto gibi" parkalarını asmak için kullandıklarını anlatan sahneler aktararak ironik biçimde savaşın acımasızlığı vurgulanmak istenir (Echenoz 2015, 44). Benzer biçimde Anthime'in kasap, mezbaha çalışanı ve araç arkadaşlarının "canlı bir öküzün budundan ayaktayken parça koparıp sonra da onu öylece" bırakmalarını anlatan sahne, savaşın insanları ahlaki, insani ve vicdani sınırları zorlayan bir varlık hâline getirebileceğini göstermesi bakımından önemlidir (Echenoz 2015, 49, 50). Yine de aylar geçip bahar geldiğinde, savaşın anlamsızlığının yerini her şeye rağmen yeşeren ağaçlar ve doğadaki melodileriyle kuşlar alır (Echenoz 2015, 29). Böylelikle bir taraftan yaşamın acıları

unutturan devinimsel ilerleyişi sergilenirken; diğer taraftan yaşanan olumsuzlukların ve yaşatılan acıların hiç yaşanmamışçasına yok oluşu ironik biçimde dile getirilir.

Bulunduğu toplumla bütünleşen anti-kahraman, savaşın getirdiği yazgı karşısında yaşadığı topluluğa bağlı kalır, çıktığı zorunlu yolculukta arkadaşlarıyla birlikte olsa da geleneksel kahraman figürünün kurtarıcı rolü gözlemlenmez (Lukács 2017, 72, 76). Savaş baskısıyla oluşan homojen yapıda karakterlerin birbirine yaklaşması, esere epik roman havası verir (Lukács 2017, 82, 83, 95). Savaş şartlarında sınıf ayrımları sona erer, tek tipleşen karakterler, kumanyaları, cephaneleri ve isimlerin yerini alan yaka numaraları ile öznelliklerinden uzaklaşır, "asker" kimliği altında sınıfsal bakımdan eşitlenirler (Echenoz 2015, 10). "Artık hep aynı giyiniyor" olmaları "her zaman sohbeti kolaylaştırır" (Echenoz 2015, 19). Pilot ve yardımcısı da "aynı kalıptan çıkmış birbirinin aynı kurşun askerler" gibi görünürler (Echenoz 2015, 30). Torpil kullanarak hava kuvvetlerine geçen Charles'ın iki kişilik uçağı, Nazi hava saldırısında pilotun vurulmasıyla düşer. Blanche, Charles'dan olan kızına Juliette adını ve kendi ailesinin soyadı olan Borne'u verir (Echenoz 2015, 38) Anthime anti-kahraman olarak tüm zorluklara uyum sağlar, savaş ortamının baskısına karşı direnmez, akışa teslim olur. Blanche'a yazdığı mektuplarda bulunduğu durumdan hiç şikâyet etmez (Echenoz 2015, 39).

Kendini doğanın dengesine ait hissedenden bireyin, insan elinden çıkma yapıların katı ve yabancı yapaylığındaki fondan uzaklaşmak istemesi iki aşamada ele alınır (Lukács 2017, 71). Sorunlu gördüğü ortamı düzeltmek için savaşmayan anti-kahraman ait hissetmediği ortamdan uzaklaşmayı tercih eder. Savaş öncesindeki bir tatil gününde Anthime'in yaşadığı kenti ardında bırakarak doğayla bütünleşmek için bisikletiyle yokuş yukarı ilerlemeye çalışması, yaşadığı toplumun bakış açısıyla "aylaklık" olarak algılanır. Bu kısa gezi sırasında yanında, toplumdan kaçışı simgeleyen Jules Vernes'in bir kitabı bulunmaktadır. Kitaptan aktarılan "kulakları olsa da duymazlar" şeklindeki alıntı, Anthime'in yaşadığı toplumda görülen haksızlıkların göz ardı edildiğini anlatıyor olması bakımından özenle seçilmiştir (Echenoz 2015, 5).

Anthime'in "çimenlere uzanıp roman okuma(k)" için kenti ardında bırakarak (Echenoz 2015, 5) doğaya kaçışı diğer roman karakterlerinin davranışlarında da gözlemlenir. Toplum kurallarını karşısına alıp evlenmeden hamile kalan Blanche, kasaba baskısından kaçmak ister. Blanche "birbirine yanaşık binaları, çevresinde eski yapıların oluşturduğu meydanları arkasında bırakarak[...] kent merkezinden" uzaklaşır ve "tek tip olmayan" havadar evlerin olduğu bölgeye gelir. Benzer şekilde savaşın vahşeti ve anlamsızlıkları içinde "bazen içinize çekip gitme isteğinin düşmesi işten bile" değildir, karşıda düşman, arkada jandarma ve siperliklerde bit ve sıçanların arasında "sıkışıp" kalma durumu tüm ironik görünümüne rağmen "basit" sıradan bir gerçeklik olarak gösterilir (Echenoz 2015, 52). Bossi'nin ölümü, Padioleau'nun yok olması, Anthim'in ise yaralanıp kasabaya dönmesinin ardından cephede yalnız kalan Arcenel, insan eliyle oluşturulmuş yabancı ve yapay ikinci doğaları hâline gelen "o korkunç bok çukurundan bir an olsun uzaklaşma" isteğine dayanamayıp kaçınca, birlikten firar etme suçu nedeniyle kurşuna dizilir (Echenoz 2015, 45, 54, 55, 57). Anthime'in yaralanarak evine dönmesi de bir kaçış sayılır, son kalan kaçış seçeneği ise "kendimizi kurşuna" dizme, yani intihar olarak metinde verilir (Echenoz 2015, 52).

Anthime zorunlu savaş yolculuğunda bir bombardıman sırasında kolunu kaybeder. Kasabaya döndükten sonra tek kolu olmadığı için çevresinde kabul görmez. İçine gömüldüğü yalnızlık, toplumu karşısına alarak onu yeniden "insanın kahramana dönüşme sürecindeki" deneyimi yaşamaya iter (Lukács 2017, 54). "Anlamanın bir anlığına kavranışının hayatın sunabileceği en yüksek şey olduğunu ve bu kavrayışın da bütün hayatın adanmasına değdiğini, mücadeleyi haklı çıkaracak tek şey olduğunu" hisseder (Lukács 2017, 87), "kendisini töze daha da yaklaştıracak maddesiz bir yükselişle arınacaktır" (Lukács 2017, 43). Bu büyük anlar, Tolstoy'un romanlarında

da örneklendiği gibi bireye ve topluma ait anlardan ayrıdır, "genellikle ölüm anlarıdır" (Lukács 2017, 150, 151). Anthime ölümden döndüğünü hissettiği, hayatın anlamını yakaladığı anda "uzun kasılmayı andıran bir gülüşle güldü, kişnemeyi andıran bu kasılma karşısında herkes sustu" ve morfin iğnesiyle hiçlikler dünyasına geri döndü (Echenoz 2015, 47). Anlatı boyunca çelişkilerle birlikte verilen gerçeklik ironi doludur. Tek kolunu kaybettiği "bu güzel sakatlık" için herkes Anthime'i kutlar, "sizi bir daha cephenin yanına yaklaştırmayacak yaralardan olduğu için herkes böyle bir yaralanmayı ister" diyen kişilerle karşılaşır (Echenoz 2015, 46). Böylece geri döndürülemez acı gerçeklerin savaş ortamında önemsiz birer ayrıntı haline gelişi ironik bir söylemle dile getirilir.

Savaş sürecinde sınıfsal eşitleme uygulamaları sayesinde çevresiyle bütünsellik kuran Anthime kasabaya döndükten sonra yaşadıklarının etkisiyle iç ve dış dünyası arasındaki çelişkilere geri döner. Tüm bu uyumsuzluğa rağmen, bütünselliğe kavuşmak için bastırdığı arzularını gerçekleştirmeye odaklanır (Lukács 2017, 12, 62). Öncelikle bir amca rolüyle yeğeninin sorumluluklarını üstlenir. Fabrika yönetim kurulu adına ticari mahkemede ifade vermek üzere Blanche ile kasabadan ayrıldıkları ilk seyahatte, otelde yalnız kalırlar ve burada başından beri içinde tuttuğu fiziksel bütünleşme arzusunu harekete geçirir (Echenoz 2015, 67). Savaş alanında insan dışı şartlara sorgulamadan uyum sağlayan epik birey ölümden dönme anının ardından hayatın anlamını yeniden sorgulamaya başlar. Kasabanın sermaye düzenine dönüp patron konumuna geldikten sonra, savaş öncesinde ait olduğu proleter sınıfın Enternasyonal marşını duyduğunda, duygulanmış gibi görünür. Sınıfsal düzeyde deneyimlediği bu keskin geçiş benliğini öylesine esir almıştır ki, gençliğinde uzaklaşmaya çalıştığı toplumun ona sunduğu üst sınıfa ait imkânları bir anti-kahraman olarak memnuniyetle kabullenmiştir.

Savaş boyunca tek bir toplumsal sınıfa "hapsedilen dünya, epiğin sorunsuz parıltısına" bürünmüş görünse de (Lukács 2017, 143), birey yaratıcı gücünü aldığı belleğiyle gerçek hayatın tarihsel epik formuna dönüşebilir (Lukács 2017, 130, 131). Savaşın acı günlerini deneyimlemiş olan Anthime ve Padioleau karşılaştıklarında birbirlerine "hatırlıyor musun? hatırlıyor musun?" sorusunu sorarak hayatlarına anlam katan zorluklarla dolu geçmişe vurgu yaparlar (Echenoz 2015, 61). Böylece hatıra ve bellek üzerinden tarihsel gerçeklik öne çıkarılır.

Savaşı sorgulamadan kabullenmek, yola koyulmuşken her aşamada geri dönüş beklentisini dile getirmek bir kaçış değildir. Askerî birlikte "kısa sürecekti, çabucak geri dönecektik" (Echenoz 2015, 12) düşüncesinin hâkim olmasıyla kasabadakilerin "kısa süreceğine hep birlikte inanmış" olmaları arasında paralellik bulunmaktadır. Mazereti olanlar dışında tüm erkekler savaştadır, ilk aşamada gitmeyenlere de sıra gelebilir ama "bunun kısa süreceğine" inandıklarından henüz "onlar da bunu" öngöremez. Komutanın "eylül tertibinde geri döneriz" (Echenoz 2015, 18, 19) diyerek verdiği güvenceyi, Charles "İki hafta ya sürer ya sürmez hemen bitecek bu" (Echenoz 2015, 23) şeklindeki sözleriyle teyit eder. Benzer öngörüsüzlük üniforma ve malzemelerle ilgili plansızlıkta da gözlemlenir. Buradan hareketle devletin savaşı kısa süreli bir macera olarak gördüğü anlaşılır. Ancak üç ay sonra beklendiği gibi bu işin "kısaca" bitmeyeceği (Echenoz 2015, 43), yıllarca sürecektir bu felaketin kaçınılmazlığı anlaşılır (Echenoz 2015, 24).

Nesneler tipik kahramanın yokluğunda duygulardan, hislerden daha derin anlamlara dönüşür; dekorun kurgusallığı ise Echenoz'un anlatımını harekete geçiren güç olur (Hawthorne 2015). Romanda anti-kahramanın taktığı yüzük vücudunun bir parçasına dönüşmüştür. İçselleştirilen bu gibi özel nesneler bütünselliklerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelebilir (Amar 2006, 4). Anthime şövalye yüzüğünü sağ serçe parmağına ağırlarını dindirmek için taktığını açıklasa da (Echenoz 2015, 8) yüzük (*anneau*) devlete, dinî güce ya da aşka olan sadakatin sembolü olarak görülür

(Verneuil 1894, 12). Nesne ve kişi arasındaki ilişki için metinde kullanılan yüzüğün işlevi "insanların her türlü dışavurumlarının işlevi" gibidir (Goldman 2005, 49). Askerî birlikte taşımaları için dağıtılan malzemenin ıslandıkça ağırlaşması nedeniyle (Echenoz 2015, 28). Anthime sağ avcundaki acıyı daha fazla hissetmeye başlar (Echenoz 2015, 33). Kolunu bir bombardımanda kaybettikten sonra sağ kolu olmamasına rağmen o günleri çağrıştıracasına sanki kolu hâlen terindeymiş gibi bir kaşıntı hisseder; taktığı yüzüğü ve olmayan avcunun içindeki acıyı hissetmeye devam eder (Echenoz 2015, 46). Yüzüğün köle-efendi ilişkisini çağrıştırdığı durumlar olmakla birlikte; Hristiyanlık'ta "bağımsız alınan kararlar sadakate dayalı bağlılığı" (*l'attachement fidélite, librement accepté*) gösteren şövalye yüzüğü, ruhsal ve fiziksel boyutta bilgeliği ve gücü temsil eder ve kurulan bağın devamlılığı yüzük kaybolursa da devam eder (Chevalier & Gheerbriant 1990, 49-52). Kaybettiği "kolunu kaşımak için kendine son anda engel olur [...] eskiden beri acısını çektiği avucundaki ağrı da cabası [...] küçük parmağını ağırlaştıran şövalye yüzüğüne [...] varıncaya kadar" hisseder (Echenoz 2015, 64).

Çağdaş Fransız yazar Jean Echenoz'un sade, gerçekçi ve çelişkilerle örülü anlatım biçimi, anlatının geneline yayılmış durumdadır. İki kardeşin gönül bağladığı Blanche'ın Anthime'e bakışını tarif eden "olabildiğince kısa, olabildiğince uzun [...] olabildiğince fazla duyguyu ima edecek, olabildiğince az duygu içeren" ifadesi, bu anlatım biçiminin en belirgin örneğidir. Benzer biçimde "zıt kutupları birleştiren yeni bir uğraş, üstelik uygun adımlarla yürürken, kolay iş değildi doğrusu" gibi ifadeler kısa olmasına rağmen anlatının ne denli derinlikli ve etkileyici bir yapıda olduğunu göstermektedir (Echenoz 2015, 11). Anlatı boyunca ahlaki, insani ve vicdani kuralları altüst eden saçmalıklar, uygunsuzluklar, normleştirilmeye çalışılan etik dışı davranışlar doğrudan sorgulanmaz. Ancak tüm bu olumsuzluklara eşlik eden anti-kahramanın aşamalı biçimde çevresine yabancılaşma süreci Echenoz'un dengeli ironi kullanımıyla incelikli biçimde okuyucuya aktarılır. Roman boyunca ana eyleyen olarak tipik bir anti-kahraman kullanımının tercih edilmesi, anlatıcının elini kuvvetlendirerek daha esnek hareket edebilmesini sağlamıştır. Böylece Echenoz, savaşın Fransız tarafındaki görünümünü farklı sınıfsal kökenlerden gelen bireylerin gözünden aktararak tarihsel olaylara çoklu bakış açısı getirmiş ve bu şekilde tarafsızlığı yakalamaya çalışmıştır. Bu durum okuyucunun anlatıya dâhil olmasını sağlamıştır.

Sonuç

Tüm dünyayı sarsan vahim felaketlerle dolu 1. Dünya Savaşı'nın dört yıllık dönemini kendine çıkış noktası olarak belirleyen çağdaş Fransız yazar Jean Echenoz, 1914 adlı romanında söz konusu dönemde yaşananları kesitsel biçimde kurmacanın imkânlarını kullanarak farklı bir bakışla ortaya koymaya çalışmıştır. Anti-kahraman özellikleri gösteren başkarakter Anthime'in birey olma hikâyesini içeren roman; dört yıllık savaşın dönüştürücü etkisini ironik bir dille kaleme alan Echenoz'un toplumsal gerçekçi anlatımında sade ve destansı bir epik romana dönüşür.

Bireyin yaşamda ve toplumsal ilişkilerinde savaşın etkisiyle yaşadığı dönüşüm, farklı boyutlardan birbirini tamamlayan bütünsel bir değerlendirme yapılmasını sağlar. Bireyin toplumsal yaşamın devinimi içerisinde kurduğu ilişkilerde karşılaştığı çelişkiler, savaş döneminde kolektif hareket etme zorunluluğu nedeniyle baskılanır. Bireylerin savaş öncesi maddi ortamları hangi toplumsal sınıfa ait oldukları konusunda fikir vermektedir. Sınıf farklılıklarının varlığı mimariden ticari süreçlere uzanan neredeyse her aşamada hissedilir. Cephede ise emir komuta zinciri içerisinde bir hiyerarşi söz konusu olsa da yaşanan yokluk nedeniyle sınıf farklılıklarının ortadan kalktığı görülür. Savaş olgusunun ekonomik etkileşimlerde ve bireyin psikolojisi üzerinde yarattığı dönüşüm, bireyin toplumla ilişkisinden hareketle bütünsel bir edebiyat sosyolojisi incelemesi yapılmasına imkân sunmaktadır. Savaşın gerçekleşmesinden yaklaşık yüz yıl sonra yazılan roman, gerçek yaşananları kurgusal gerçeklik aracılığıyla anlatır. Bu anlamda

tarihsel gerçeklik temelinde döneme ait toplumsal, kültürel ve ekonomik bilgiler edinilir. Toplumsal sınıflar arasında günlük hayatta ve savaş ortamında görülen diyalog farklılıkları tek bir kahramanın bakış açısına bağlı kalmadan farklı açılardan yansıtılır. En zorlu şartları yeni fırsat kapısı olarak gören maddiyatçı bakış açısı, köydeki küçük şarap üreticisinden kasabadaki ayakkabı fabrikasına, hatta seçilen anti-kahramanın savaş öncesinde eleştirdiği yüksek ekonomik sınıfa geçiş yaparken duyduğu memnuniyete kadar gözlenir.

Lukács'ın *Roman Kuramı*'nda tanımladığı toplumla yaşanan çelişkiler neticesinde ortaya çıkan "sorunlu birey" (*héros problématique*), 1914 romanında savaşın bütünleştirici etkisi altında kolektif hareketlere doğru eğilim göstermektedir. Bu durum anlatının tümüyle olmasa da epik roman sahası içerisinde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Savaş sonrasında kendi iç çelişkileriyle karşı karşıya kalan sorunlu birey, yeniden arzularının peşinden koşmaya başlar. Toplumsal gerçekliğin epik yapı çerçevesinde anlatımı, anti-kahramanın bireyleşme süreciyle örtüşen savaşın anlamsızlığını, anlamlandırılmayan saçmalıkları kendi gerçekliği içinde anlamlı hâle getirir.

Echenoz'un sade, tarafsız, ironi dolu üslubu anlatının destansı yönüne derinlik kazandırır. Salt tarihî metinlerde göz ardı edilmiş olan insan yaşamını ilgilendiren birtakım ayrıntıların tarihi romanların "yeniden canlandırma" özelliği sayesinde farklı bakış açıları kullanılarak hatırlatılması, tarihî olayların anlatımına ek olarak kolektif bilinci güçlendirebilmektedir. Bu anlamda anti-kahramanın yaşadığı dehşet verici olaylar karşısında sarsılan okuyucunun gelecek nesiller için yaşamın anlamını sorgulamasına ve toplumdaki ilişkileri eleştirel bir gözle değerlendirmesine zemin oluşturması eserin bu amaca hizmet ettiğine işaret etmektedir. Tarihî metinlerde karşılaşılan kazanımlı olmayan savaşların tek yönlü anlatım tekniğinin aksine, kurmacanın olanakları çerçevesinde olabildiğince bir yaklaşım sergilendiği ve son değerlendirmenin okuyucuya bırakıldığı görülmür.

BİBLİYOGRAFYA

- Amar R. 2006, "Jean Echenoz: de 'l'art de la fugue". Dalhousie French Studies Halifax 76, 85-91.
- Aynacı F. 2022, "Tarih, Tarihî Roman ve Toplumsal-Kültürel Bellek İlişkisi Temelinde Tarihî Romanların İşlevsel Özellikleri". Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 48, 21-38. <https://doi.org/10.21497/sefad.1218349>
- Chevalier J.& Gheerbrant L. 1990, *Dictionnaire des symboles: Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. Robert Laffont / Jupiter.
<https://www.scribd.com/doc/102073783/Dictionnaire-Des-Symboles>
- Echenoz J. 2015, *1914*. Çev. M. E. Özcan, Helikopter Yayınları, İstanbul.
- Faria D. 2015, "14, de Jean Echenoz, un roman de guerre à l'épreuve du pathos". Lublin Studies in Modern Languages and Literature, 39(1), 53-63.
- Goldman L. 2005, *Roman Sosyolojisi*. Ankara.
- Hawthorne M. 2015, "The Idiosyncratic Fictions of Jean Echenoz". *The New Yorker* May 14, 2015 [Çevrimiçi] Kaynak:<https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-idiosyncratic-fictions-of-jean-echenoz> Connected: December 19 2021.
- Lukács G. 2017, *Roman Kuramı*. 1920. Metis Eleştiri, İstanbul.
- Moran B. 2016, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. 1972: İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan M. E. 1915, "Çevirmenin notu" *1914*. Helikopter, arka kapak, İstanbul.
- Sapiro G. 2019, *Edebiyat Sosyolojisi*. Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Verneuil M. P. 1897, *Dictionnaire des symboles emblèmes & attributs*. H. Laurens.
<https://archive.org/details/dictionnaire00vern/page/12/mode/2up>